

ادبیات نظمیات

مؤلف: نهاد سامی بنارلی

گردآوری و ترجمه: دکتر بهروز بیگ بابائی

(عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی)

زمستان ۱۴۰۴

انتشارات اوغوز خان

ادبیات تنظیمات

مؤلف: نهاد سامی بنارلی

گردآوری و ترجمه: بهروز بیک بابائی (عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی)

نوبت چاپ: اول - تهران - آکادمی بیلین، انتشارات اوغوز خان زمستان ۱۴۰۴

شمار: ۳۰۰ جلد - محل نشر: تهران - صحافی: اوغوز خان

- چاپ: مجد

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۸۴۷۶-۴۶-۹

آدرس: تهران، سعادت آباد، علامه جنوبی، دانشکده ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی دانشگاه

علامه طباطبائی، ساختمان فردوسی

ایمیل: oguzxanyayinlari@gmail.com تلفن: ۴۴۵۷۷۹۸۱ - ۰۹۳۸۰۲۳۲۶۶۱

تمام حقوق مادی و معنوی این کتاب متعلق به انتشارات است.

- سرشناسه : Nihat, Sami Banarlı.
- سامی بنارلی، نهاد
Sami Banarlı, Nihat
- عنوان و نام پدیدآور : ادبیات تنظیمات / مولف نهاد سامی بنارلی؛ گردآوری و ترجمه بهروز بیگ بابائی.
- مشخصات نشر : تهران: اوغوزخان، ۱۴۰۴.
- مشخصات ظاهری : ع، ۴۳۰ص: مصور (بخشی رنگی).
- شابک : ۶۴۹۰۰۰۰ ریال 9-46-8476-622-978 :
- وضعیت فهرست : فیپا
- نویسی
- یادداشت : عنوان اصلی: Tanzimat Edebiyatı.
- یادداشت : کتابنامه: ص. ۳۹۴.
- یادداشت : نمایه.
- موضوع : ادبیات ترکی -- قرن ۱۹م. -- تاریخ و نقد
Turkish literature -- 19th century -- History and criticism
- موضوع : ترکیه -- تاریخ -- تنظیمات، ۱۸۷۶-۱۸۳۹م.
Turkey -- History -- Tanzimat, 1839-1876
- شناسه افزوده : بیگ بابایی، بهروز، ۱۳۵۱-، گردآورنده، مترجم
- شناسه افزوده : Bekbabayi, Behruz, 1972-
- رده بندی کنگره : ۵/PL۷۳
- رده بندی دیویی : ۸۹۴/۳۸۷۰۹
- شماره کتابشناسی : ۱۰۲۲۳۷۹۰
- ملی
- اطلاعات رکورد : فیپا
- کتابشناسی

تقدیم به خانواده ام

اعتیاد به کار شبانه روزی، علاقه وافر به خاک سرزمینم و عشق به مردانش، افتخار به تاریخ، فرهنگ و ادبیات غنی این سرزمین و امیدوار به نتیجه کار سبب می شوند تا حدودی از محبت کردن و وقت گذران با، همسر و تنها فرزندم غفلت کنم.

سخن ناشر

انتشارات اوغوزخان همواره بر این باور است که کتاب، پلی است میان گذشته و آینده؛ پلی که بر ستون‌های فرهنگ و اندیشه بنا می‌شود و نسل‌ها را به هم پیوند می‌زند. اثری که اکنون پیش روی شماست، نمونه‌ای درخشان از چنین رسالتی است؛ بازآفرینی و ترجمه‌ای که نه صرفاً انتقال کلمات، بلکه دمیدن جان دوباره در تاریخ ادبیات است.

«ادبیات تنظیمات» بازتاب تلاش اندیشمندانی است که در دل تحولات پرشور قرن نوزدهم، با قلم خود راهی تازه به سوی آزادی، روشنگری و نوگرایی گشودند. دکتر بهروز بیک‌بابائی، با دقتی پژوهشگرانه و نگاهی عاشقانه به میراث فرهنگی، این اثر را برای مخاطب فارسی‌زبان فراهم آورده است؛ تا نه تنها با نام‌ها و آثار بزرگان این عصر آشنا شود، بلکه روح زمانه‌ی آنان را نیز درک کند.

ما در مقام ناشر، انتشار این کتاب را گامی می‌دانیم در جهت زنده نگاه داشتن پیوندهای تاریخی ایران، قفقاز و جهان ترک، و نیز ادای دینی به ادبیاتی که همواره الهام‌بخش آزادی و بیداری بوده است. امید داریم که این مجموعه در کتابخانه‌ی پژوهشگران، دانشجویان و دوستداران فرهنگ جایگاهی شایسته بیابد و چراغی فروزان برای راه فردا باشد.

با احترام

انتشارات اوغوزخان

پیشگفتار گردآور و مترجم

ادبیات، نه صرفاً کلمات و جملات، بلکه تپش قلب تاریخ و پژواک روح یک ملت است. در آن، شادی‌ها و رنج‌ها، امیدها و یأس‌ها، و سرودهای آزادی و عدالت، همگی در قالب شعر و نثر، جاودانه می‌شوند. از این منظر، ادبیات ترکی آذربایجانی و عثمانی در دوره‌ی تنظیمات، نه فقط فصل مهمی از تاریخ ادبیات جهان ترک، بلکه آینه‌ای است که تحولات فکری و اجتماعی قرن نوزدهم را بازمی‌تاباند؛ قرنی که در آن ملت‌ها در جست‌وجوی هویت تازه و درگیر با مدرنیته، گام در راهی نو نهادند.

کتابی که در دست دارید حاصل کوششی است برای بازنمایی این برهه‌ی سرنوشت‌ساز. بنده، در مقام گردآور و مترجم، کوشیده‌ام تا با بهره‌گیری از اثر سترگ پروفسور نهاد سامی بنارلی، و با نگاه نقادانه و پژوهشی، این میراث ادبی را در زبان فارسی بازآفرینی کنم. در این مسیر، تنها به ترجمه بسنده نکرده‌ام، بلکه با افزودن تحلیل‌ها، توضیحات تاریخی و فرهنگی، و بازنویسی دقیق اشعار در دو رسم الخط (لاتین و عربی)، کوشیده‌ام پلی میان گذشته و امروز، و میان زبان‌ها و فرهنگ‌ها بنا کنم.

در این کتاب، سخن از ادیبان بزرگی است که با شجاعت اندیشه‌های نو را به عرصه آوردند: از شناسی و ضیاء پاشا تا نامق کمال، از رجائی‌زاده اکرم و عبدالحق حامد تا سامی پاشا زاده سزائی. آنان نه تنها به تحول در زبان و سبک پرداختند، بلکه با قلم خود مشعل آزادی‌خواهی، ملی‌گرایی و عدالت‌طلبی را برافروختند.

امید دارم این مجموعه بتواند هم برای پژوهشگران و دانشجویان سودمند باشد و هم برای دوستداران فرهنگ و ادب، دریچه‌ای تازه به روی تاریخ مشترک ایران، قفقاز و جهان ترک بگشاید. زیرا باور دارم که ادبیات، گذشته را زنده می‌کند، حال را معنا می‌بخشد و چراغی برای آینده می‌افروزد.

بهروز بیک‌بابائی

تابستان ۱۴۰۴

نحوه نوشتن اشعار ترکی و اسامی خاص به رسم الخط عربی در این کتاب

کتابی که گردآوری و ترجمه شده و در اختیار شما عزیزان قرار گرفته است، تا سال ۱۹۲۸ همه اشعار اصالتاً با الفبای عربی ترکی عثمانی بوده‌اند ولی در کتاب تاریخ ادبیات ترکی تألیف نهاد سامی بنارلی با الفبای لاتین نوشته شده است. از آنجائی که این اثر در مورد تاریخ ادبیات است و بدیهی است نمونه اشعار از هر شاعر و نویسنده در اثر آورده شود. برای این که لذت خواندن اشعار برای خواننده علاقمند محفوظ بماند و خواننده محترم با کتاب ارتباط بهتری برقرار نماید سعی کردیم برای خوانش صحیح اشعار ابتدا اشعار با الفبای لاتین آورده شود. سپس برای القای لذت ادبی و حفظ اشتراکات تاریخی و ادبی مابین ترکان و ایرانیان اشعار را با الفبای عربی نیز با روشی که در ادامه توضیح داده خواهد شد آوردیم و در ادامه مفهوم اشعار را (البته بدون در نظر گرفتن فرم زیباشناختی اشعار) به زبان فارسی آوردیم.

در راستای نوشتن اشعار با الفبای عربی موارد زیر لحاظ گردیده است:

اول این که جستجوی آنها از لابه‌لای کتابهای عثمانی برای نوشتن این اشعار با الفبای عربی عثمانی به دلیل حجم بسیار زیاد کتاب و اشعار برای این مترجم حقیر عملاً غیرممکن بود (البته در موارد نادری برای نمونه با الفبای عثمانی نوشته شده است). دوم این که ترکی عثمانی گرچه با الفبای عربی نوشته شده است ولی برای خواننده ایرانی خیلی مأنوس نیست در نتیجه برای خواننده ایرانی آورده‌ای ندارد. سوم این که اشتراکات فرهنگی و ادبی هزار ساله بارزتر نشان داده شود. چهارم این که در ایران گویشهایی از ترکی رواج دارد و خیل عظیمی از مردم ایران با این گویشها کتابت می‌کنند یا آشنایی دارند. در نتیجه تصمیم گرفتیم راه میانبری انتخاب کنیم تا خواننده ایرانی که تا حدودی با گویشهای ترکی ایران آشنایی دارد اشعار را همراه با حفظ الفبای لاتین اشعار (جهت صحیح خوانی و جلوگیری از اشتباه) با الفبای عربی **شبیه** به رسم الخط رایج ترکی در ایران هم بنویسیم تا خواننده ایرانی بتواند با اشعار به راحتی ارتباط برقرار کند.

لازم به یادآوری است که این روش مختص این کتاب و دیگر ترجمه‌های این مترجم است. به هیچ وجه ادعا نمی‌شود رسم الخط رایج ترکی ایران در این کتاب به صورت کامل اجرا شده است بلکه بعضی از قواعد املا در این اینجا به کار رفته است. لازم به ذکر است

در اسامی خاص (ترکی، فارسی و عربی) هم همین روش اتخاذ شده است.

اصول اتخاذ شده در نگارش اسامی خاص و اعلام:

- ۱- سعی می‌شود کلمات عربی و فارسی به شکل اصیل خود نوشته شوند.
- ۲- صدای e یا با ا/ئ نوشته می‌شود یا با علامت کسره. مانند: إمراه، گئجه
- ۳- صدای e در مواردی که معادل e باز ترکی آذربایجانی است یا با ا نوشته می‌شود یا با علامت فتحه. مانند: أردوغان، أردوغان، أیلنجه
- ۴- «آ» کشیده یعنی â و â در الفبای عربی نشان داده نمی‌شود. مانند: Hikâye «حکایت»
- ۵- K های پسین در واژگان ترکی به حرف «ق» نوشته می‌شوند. مانند: kar «قار»
- ۶- در کلمات اصیل ترکی بین همخوان‌های پسین و پیشین فرقی نگذاشته همه را به شکل پیشین نوشته‌ایم. مثلاً در کلمه sunma به جای صونما از سونما استفاده می‌شود. صایغلار، سایغیلار
- ۷- برای این‌که شکل اصلی کلمات فارسی و عربی عیان شود در بیشتر موارد پسوندهای آخر این کلمات با نیم فاصله نشان داده می‌شوند. مانند جام و جام‌دان، عشاق‌دان
- ۸- علامت مضاف مضاف الیه فارسی که در ترکی با i- نشان داده شده است مانند زبان فارسی در اینجا نشان داده نشده است. Genc-i pinhan «گنج پنهان»
- ۹- در بعضی موارد شکل نوشتاری رایج ترکی ایران به جای شکل نوشتاری عثمانی ترجیح داده شده است، مانند: چوق/چوخ، یوق/یوخ.

فهرست

ز.....	سخن ناشر
ح.....	پیشگفتار گردآور و مترجم
ط.....	نحوه نوشتن اشعار ترکی و اسامی خاص به رسم الخط عربی در این کتاب
ک.....	فهرست
۲.....	فصل اول: ادبیات تنظیمات (دوره اول)
۲.....	شناسی، ضیاء پاشا، نامق کمال
۲.....	جنبشهای هنری در انجمن ادبیات ترکی
۴.....	شناسی (۱۸۲۴؟-۱۸۷۱)
۴.....	زندگینامه
۹.....	اندیشه و شخصیت ادبی
۱۷.....	آثار
۱۹.....	ضربالمثلهای عثمانی
۱۹.....	ازدواج شاعر
۲۴.....	ترجمه منظومه
۲۵.....	دیوان شناسی
۲۸.....	ضیاء پاشا (۱۸۸۰-۱۸۲۹)
۲۸.....	زندگینامه
۳۴.....	شخصیت ادبی
۴۳.....	آثارش
۴۶.....	ظفرنامه
۴۷.....	خرابات
۵۱.....	رؤیا (خواب)
۵۳.....	مقدمه دفتر آرزوها
۵۳.....	عرض حال
۵۳.....	آثار ترجمه؛
۵۶.....	نامق کمال (۱۸۴۰-۱۸۸۸)
۵۷.....	زندگینامه
۷۹.....	شخصیت ادبی، هنری و فکری او
۸۲.....	تفکر وطن در نامق کمال
۸۵.....	تفکر ملی گرایانه در نامق کمال
۸۹.....	افکار آزادیخواهی نامق کمال

۹۱.....	اخلاقیات خانواده
۹۲.....	مفهوم زبان ملی
۹۴.....	اندیشه‌های نامق حول محور وزن و قافیه
۹۶.....	طرفداری از ادبیات جدید
۱۰۰.....	نتیجه
۱۰۱.....	آنارش
۱۱۲.....	آثار منتشر
۱۱۳.....	رؤیا
۱۱۵.....	تأثیرهایش
۱۱۷.....	وطن یا سیلیستره
۱۱۹.....	گولنهال
۱۲۰.....	بچه بیچاره
۱۲۲.....	عاکف بک
۱۲۳.....	جلال الدین خوارزمشاه
۱۲۴.....	قارا بلا (بلا سیاه)
۱۲۴.....	رمان‌هایش
۱۲۵.....	انتباه (بیداری)
۱۲۷.....	جزمی
۱۲۹.....	انتقادهایش
۱۳۰.....	نامه عرفان پاشا
۱۳۰.....	تخریب خرابات
۱۳۲.....	مقدمه جلال
۱۳۳.....	مقدمه بهار دانش
۱۳۴.....	مؤاخذه نامه زندانهای من
۱۳۵.....	مدافعه‌نامه رنان
۱۳۶.....	تاریخ‌نویسی نامق کمال و آثار مربوط به تاریخ او
۱۳۸.....	تاریخ عثمانی
۱۳۹.....	نامه‌های نامق کمال
۱۴۱.....	تأثیرات او
۱۴۶.....	فصل دوم: ادبیات تنظیمات (دوره دوم)
۱۴۶.....	مکتب اکرم - حامد - سزائی
۱۴۶.....	گرایشهای هنر برای هنر در ادبیات ترکی
۱۴۶.....	مکتب اکرم - حامد - سزائی

۱۴۸.....	رجائزاده اکرم (۱۸۴۷ - ۱۹۱۴)
۱۵۱.....	شخصیت ادبی وی
۱۵۷.....	آثارش
۱۶۸.....	داستان و رمان
۱۶۸.....	ارابه سوداسی
۱۷۰.....	نمایشنامه‌ها
۱۷۰.....	تعلیم ادبیات
۱۷۲.....	ترجمه‌ها
۱۷۳.....	عبدالحق حامد طرخان ۱۸۵۲-۱۹۳۷
۱۷۴.....	زندگی وی
۱۸۵.....	شخصیت ادبی
۱۹۱.....	آثار
۱۹۱.....	اشعار و کتاب‌های شعری
۱۹۶.....	منظومه‌ها
۱۹۶.....	بلده
۱۹۸.....	صحرا
۲۰۲.....	مقبر
۲۱۳.....	مرده
۲۱۴.....	این‌ها همان هستند (Bunlar o'dur)
۲۱۴.....	حجله
۲۱۵.....	شرح حال یک بینوا (Bir sefilenin hasbıhali)
۲۱۵.....	گرام (Garam)
۲۱۶.....	صدایی از بالا (Baladan bir ses)
۲۱۶.....	والدهم (Validem)
۲۱۷.....	الهام وطن (İlham-ı vatan)
۲۱۷.....	گذرگاه طوایف (Tayflar geçidi)
۲۱۸.....	روح‌ها (Ruhlar)
۲۱۹.....	دوستان غریبه (Yabancı dostlar)
۲۲۰.....	یادگار حرب (Yadigâr-ı Harb)
۲۲۱.....	آثار تئاتر
۲۲۳.....	ماجرای عشق
۲۲۳.....	صبر و ثبات
۲۲۴.....	دختر صمیمی (İçli kız)

۲۲۴.....	دختر هندو (Duhteri-i Hindu)
۲۲۵.....	نظیفه
۲۲۶.....	نسترن
۲۲۷.....	طارق
۲۳۰.....	تزر (Tezer)
۲۳۰.....	اشبر
۲۳۵.....	سردنپال (Sardanapal)
۲۳۵.....	آزادی (Liberte)
۲۳۶.....	ابن موسی
۲۳۶.....	زینب
۲۳۶.....	عبدالله الصغیر
۲۳۶.....	فینتن
۲۳۹.....	ایلخان و تورخان:
۲۴۰.....	جنون عشق
۲۴۲.....	آثار دیگر:
۲۴۲.....	تأثیرات:
۲۴۵.....	سامی پاشازاده سزائی
۲۴۷.....	شخصیت ادبی
۲۵۱.....	آثار
۲۵۳.....	چیزهای کوچک (Küçük Şeyler):
۲۵۴.....	رموز الادب:
۲۵۴.....	اجلال:
۲۶۰.....	فصل سوم: ادامه نهضت بومیسازی در دوران ادبی تنظیمات
۲۶۱.....	ادهم پرتو پاشا (Edhem Pertev Paşa) (۱۸۷۲-۱۸۲۴)
۲۶۷.....	مونیف پاشا (۱۹۱۰-۱۸۲۸)
۲۷۰.....	احمد جودت پاشا (۱۸۹۵ - ۱۸۲۲)
۲۷۱.....	زندگی وی
۲۷۳.....	شخصیت علمی ادبی و آثار
۲۷۴.....	تاریخ جودت
۲۷۶.....	تذکره جودت
۲۷۶.....	قصص انبیاء
۲۸۳.....	کمونیسیم
۲۸۵.....	«ادبیات برای مردم» در دوره تنظیمات

۲۸۶.....	احمد مدحت افندی (۱۸۴۴-۱۹۱۳)
۲۸۸.....	شخصیت و آثارش
۲۹۹.....	ابوضیاء توفیق (۱۸۴۸-۱۹۱۳)
۳۰۶.....	فصل چهارم: جدال کلاسیک - نو در دوره ادبیات تنظیمات و معلم ناجی
۳۱۰.....	شخصیت ادبی
۳۱۹.....	آثارش
۳۲۰.....	کتاب شعر
۳۳۰.....	فصل پنجم: زنان هنرمند ادبیات اروپایی ترکی
۳۳۲.....	نگار خانم (۱۸۶۲-۱۹۱۸)
۳۳۶.....	مقبوله لمان
۳۳۸.....	فاطمه عالییه (۱۸۶۴-۱۹۲۴)
۳۳۹.....	امینه سمیح خانم
۳۴۰.....	عبدالحق مهرالنسا خانم
	بخش ششم: توصیفات عمومی ادبیات تنظیمات و نگاهی اجمالی به پیشرفت ادبیات اروپایی در بین ژانرهای
۳۴۴.....	ادبی
۳۴۶.....	(۱) شعر
۳۴۹.....	(۲) نثر
۳۵۳.....	رمان و داستان
۳۶۰.....	تئاتر
۳۶۹.....	انواع دیگر
۳۶۹.....	روزنامه نگاری
۳۷۱.....	تاریخ
۳۷۴.....	نقد
۳۸۰.....	فصل هفتم: ادامه ادبیات عامه‌پسند در دوره ثروت فنون
۳۸۰.....	حسین رحمی گورپینار (۱۸۶۴-۱۹۴۴)
۳۸۴.....	آثار
۳۸۸.....	احمد راسم (۱۸۶۴-۱۹۳۲)
۳۹۴.....	منابع
۳۹۵.....	نمایه

فصل اول

ادبیات تنظیمات

(دوره اول)

فصل اول: ادبیات تنظیمات (دوره اول)

شناسی، ضیاء پاشا، نامق کمال

و

جنبش‌های هنری در انجمن ادبیات ترکی

ادبیات ترکی اروپایی با امضای **شناسی**، **ضیاء پاشا** و **نامق کمال** شروع به حرکت کرد. بنیان‌گذاری، پرورش و فعالیت‌های همزمان این سه امضای مهم، **یک مکتب ادبی** محسوب می‌شود. اگرچه این مکتب به برخی از مبانی مهم ادبیات قدیم ترکی^۱ پایبند است، اما بیشتر تحت تأثیر شدید ادبیات غرب و به ویژه فرانسه است.

اولین کسی که با نوشتن مقالات روزنامه، با افزودن ایده‌های اروپایی به شعر، با ترجمه شعر از فرانسه، با تلاش در جهت نقد ادبی و اجتماعی، با اتخاذ آرمان‌گرایی در زبان و با نوشتن نمایشنامه گامی مهم به سوی ادبیات جدید برداشت، **شناسی** بود. پس از او اشعار، نوشته‌ها و ترجمه‌های متأثر از غرب ضیاء پاشا و اشعار، مقالات و آثار پربر، جاه‌طلبانه و قاطعانه نامق کمال تأثیرگذار بودند. شناسی، اولین و تنها بنیان‌گذار ادبیات جدید، این مقام در تاریخ ادبیات را مدیون اشتیاق خود و تحصیل در کشور فرانسه است. شناسی جزو اولین دانش‌آموختگانی بود که امپراتوری عثمانی برای تحصیل به فرانسه فرستاد. وی طی بیش از پنج سال اقامت خود در پویاترین کشور فرهنگ و تمدن اروپای آن زمان، نوآوری‌های مهمی را برای ترکیه آموخت و با چنین آداب و دانشی به زادگاهش بازگشت.

ضیاء پاشا، یکی دیگر از شخصیت‌های مهم این مکتب، و نامق کمال که به ادبیات ترکی - اروپایی پیروزی قاطعی بخشید، ابتدا با اندیشه‌های جدید آشنا شده و حتی یک مبارزه سیاسی برای این ایده‌ها در ترکیه آغاز کردند. با این حال، بینش فکری و ادبی ایشان در اروپا قوت گرفت. این دو ادیب تنظیمات که به عنوان «پناهنده سیاسی» به اروپا رفتند تا آزادانه برای تحقق

^۱XIX. aının birinci yarısında Türk Edebiyatı, S. 827

نوآوری‌های فکری، ادبی و به ویژه سیاسی و اجتماعی، حقوق ملت و خواسته‌هایشان بجنگند، بواسطه حضور در سوئیس، فرصت آشنایی با قابلیت‌های جوامع غربی را یافته و توانستند روزنامه‌هایی در پاریس و لندن منتشر کنند.^۱

بویژه نامق کمال که دارای روحیه‌ای مصمم و سبکی با حدت و شدت بسیار بود، توانست با یادگیری تحولات سیاسی ناشی از جنبش‌های فکری قرن هجدهم در فرانسه و جریان‌های ایدئولوژیک ایجاد شده توسط این تحولات در جهان غرب، به اولین نویسندگان تنظیمات در سرزمین خود، ترکیه، فرصت بیان کلماتی را بدهد. به این صورت که:

الف) از بین ادبیات قدیم و جایگزینی آن با ادبیات جدید که به طور گسترده با زندگی اجتماعی مرتبط است.

ب) ارزش‌گذاری به زبان ساده و عامه و به ویژه «خطاب قرار دادن مردم با زبان عامه»، تا ملتی که در بحران‌های عظیم اجتماعی و سیاسی به سر می‌برد، به طور گسترده و از طریق ادبیات جدید با اندیشه‌های نو آشنا شود.

پ) تأسیس مجدد و یا احیای نهادهایی که نیازها، احساسات و هیجاناتی مانند عرق ملی، وطن‌دوستی، عشق به آزادی و رژیم مشروطه را که همواره در تاریخ ترکیه حضور داشته‌اند، دربر بگیرد.

مکتب شناسی، ضیاء پاشا و نامق کمال با آثار پی‌درپی و تکمیلی، همزمان با عصر تنظیمات سیاسی بخش عظیمی از فرهنگ طبقه متوسط را آماده کرده و همانند ایده‌های جدید، یک گروه جدید با عنوان **زمره روشنفکران** را به منصه ظهور آورد. در حوزه ادبی، همین نویسندگان، زبان نثر را تا حد امکان ساده کردند و به زبان شعری که سراینده اندیشه‌ها و باورهای اجتماعی است، جان و حرارتی تازه بخشیدند. مقالات روزنامه‌ها، ترجمه‌های فکری و ادبی از زبان‌های غربی، تئاتر به سبک اروپایی، رمان‌ها و نقدها در نهایت موفقیت توسط شناسی، ضیاء پاشا و نامق کمال، در ادبیات ترکیه اعمال شدند. ایدئولوژی‌های نوینی که این مکتب ادبی مصرانه در زبان ترکی به‌ویژه در شعر، مقاله و ژانرهای تئاتر می‌پروراند، میهن‌پرستی، ملی‌گرایی، عامه‌گرایی و آزادی بود. این مسیر باعث شد ادبیات جدید خواهان سلطنت مشروطه باشد و به

^۱ توجه: اولین ملی‌گرایان ادبیات ترکی-اروپایی، مانند احمد و فیک پاشا، سلیمان پاشا، علی سعاوی و شمس الدین سامی، بعداً در بخش جداگانه‌ای تحت عنوان جنبش‌های ملی‌گرایانه در ادبیات ترکی قرن نوزدهم ارائه خواهد شد.

این ترتیب، ادبیات طلایه‌دار انقلابی سیاسی و اجتماعی شد که دیر یا زود برای اولین بار در ترکیه به وقوع پیوست.

*

مهم‌ترین ویژگی مکتب شناسی، ضیاء پاشا و نامق کمال (که تکرار آن سودمند است) و تفاوت آشکاری که نویسندگان این مکتب را از شاعران و نویسندگان دوره دوم تنظیمات متمایز می‌کند، این است:

شناسی، ضیاء پاشا و نامق کمال بیشتر به عنوان ایده‌آلیست فعالیت می‌کردند تا هنرمند. این ویژگی در تمام اعضای این مکتب به صورت کم یا زیاد وجود دارد. اما هنرمندان دوره دوم تنظیمات مانند دوره اول نیستند. آن‌ها نمی‌توانند هنر خود را فدای منافع اجتماعی کنند و باید تعقیب هدفی بدیع در هنر را در اولویت قرار دهند.

شناسی (۱۸۲۴؟-۱۸۷۱)

شناسی اولین ادیبی است که در راستای ادبیات ترکی-اروپایی دست به کار شد. او که زبان فرانسه را در ترکیه آموخته بود، به عنوان یکی از اولین دانش‌آموختگانی که در دوره تنظیمات به غرب فرستاده شد، تحصیلات اروپایی خود را در فرانسه دریافت کرد. وی بنیان‌گذار ادبیات جدید ترکی است. مشاهده

می‌شود که او ابتدا برخی از اندیشه‌های غربی و بعضی از گونه‌های ادبی اروپایی را در ترکیه منتشر نمود. با انتشار این آثار توسط او، ادبیات جدید به یک جنبش تبدیل

شد. چنان که زندگی و شکل ۱ استانبول، توپخانه

خدمات او نه تنها روایتی از شخصیت او، بلکه پیش‌زمینه‌ای برای ادبیات ترکی-اروپایی است.

زندگی‌نامه

ابراهیم شناسی که در تاریخ اعلام تنظیمات تنها ۱۳-۱۵ سال سن داشت، در اطراف توپخانه استانبول به دنیا آمد. پدرش یک سروان توپچی بود که چند سال پس از تولد او (۱۸۲۸) در جنگ ترک-روس در شومنو^۱ به شهادت رسید. بعدها، دوستان خانوادگی اش، او را به شاگردی در یکی از دفاتر اداره توپخانه دعوت کردند. کسانی که در نشریه‌های آن دوره، یعنی تحریریه-های ادارات دولتی، شاگردی می‌کردند، یک دوره کارآموزی جدی را می‌گذرانند و با فرهنگیان اهل قلم ملاقات می‌کردند. آن‌ها با فراگیری وظایف و حتی درس گرفتن از آنها بزرگ می‌شدند. کسانی که در تحریریه‌های ادارات دولتی آن دوره، شاگردی می‌کردند، بواسطه‌ی این امر دوره‌ی کارآموزی مهمی را گذارنده و به علاوه، در محضر فرهنگیان صاحب قلم با فراگیری وظایف و حتی آموختن از ایشان، بزرگ می‌شدند. زبان غنی، علم کتابت و فرهنگ ادبی، از جمله دستاوردهای این افراد بود.

شناسی **علوم شرقی** را نزد عالمی به نام ابراهیم افندی فرا گرفت. وی در مدت کوتاهی توانست اشعار قابل قبولی بسراید و چنان در ادبیات غرق شد که خود را وقف آثار ماندگاری همچون چشمه‌ی توپخانه و سرای عادل سلطان نمود.^۲ توپخانه به عنوان مؤسسه‌ای نیمه اروپایی در ترکیه تأسیس شد. در این مؤسسه کارشناسان فرانسوی و همچنین ترک‌هایی که زبان فرانسه را می‌دانستند، حضور داشتند. در این میان یک افسر فرانسوی به نام **شاتونف**^۳ (که بعدها با نام رشاد بک مسلمان شد)، آموزش زبان فرانسه به شناسی را آغاز کرد. به این ترتیب، شناسی که دغدغه‌مند زبان و فرهنگ بود و ترجمه‌های مختلفی از غرب و علوم شرقی انجام می‌داد، روزبه-روز در توپخانه پرآوازه‌تر شد. در همین اثنا بود که وی به درجه استادی^۴ نائل آمد.

بین سنین ۲۴ تا ۲۶ سالگی، شناسی طی درخواستی از فتحی پاشا، مشیر توپخانه، برای تقویت و بهبود بخشیدن زبان فرانسه که یادگیری آن را آغاز کرده بود، متقاضی اعزام به پاریس شد. او در سال ۱۸۴۹ با توصیه مشیر توپخانه و مصطفی رشید پاشا و همچنین طبق اراده سلطان عبدالمجید به پاریس رفت. طبق توصیه‌ای از جانب استانبول، در زمینه امور مالی مشغول به کار شد و همچنین مدتی در وزارت دارایی فرانسه پژوهش کرد.

^۱ Şumnu

^۲ فاروق آکون، دایره المعارف ترکی اسلامی. ماده شناسی ص، ۵۴۵ و دیوان شناسی، انتشارات کتابخانه ابوالضیاء، ص. ۵۷، ۶۱؛ ۶۲. (۱۸۸۵).

^۳ M. Chateaneuf

^۴ Hacılık

در پاریس، بی‌وقفه و با جدیت مشغول کار بود. وی توانست با همفکران فرانسوی خود ارتباط برقرار کند.^۱ علاوه بر آنکه شناسی مورد پذیرش جامعه‌ی آسیاشناسان^۲ واقع شد، توسط باب عالی از وی تقدیر شد. او در کنار ریاضیات، علوم طبیعی و امور مالی در حوزه زبان و ادبیات نیز فعالیت کرد.

استانبول بازگشت. برای جدید فعالیت کرد. **مجلس معارف** در آمد. دیگری نیز به او محول استفاده از مهارت‌های پاشا برای مدت کوتاهی برکنار شد. ایشان هم در پاشا از عضویت مجلس هنگامی که رشید پاشا شناسی به سمت سابق شناسی که نخستین

سال ۱۸۵۴ به مدتی، در توپخانه سپس، به عضویت محتملاً، وظایف شده بود. وی خواستار مالی خود بود. رشید از سمت صدراعظمی زمان وزارت اعظم علی معارف و عزل شد. مجدد صدراعظم شد، **شکل ۲ شناسی** خود بازگردانده شد.

اشعار خود شامل تاریخ منظوم، احتمالاً چند قصیده و غزل را به سبکی کاملاً قدیمی سروده بود، پس از بازگشت از پاریس، سرایش آثار اروپایی را آغاز کرد. او در سال ۱۸۵۹ چند قطعه‌ی منظوم را که در قالب یک کتابچه از فرانسه ترجمه کرده بود، منتشر نمود. ترجمه این اثر که شناسی نام **ترجمه منظومه** را به آن داده بود، او را به عنوان اولین شخصی که در مسیر ادبیات اروپایی گام نهاد، معرفی کرد. شناسی که به نسبت زمان خود مجهز به ایده‌هایی نوین گردیده بود، از سال ۱۸۵۵، با عباراتی بسیار بی‌باکانه افکار و طرح‌های به دست آمده از غرب را در اشعاری که برای ستایش از مصطفی رشید پاشا می‌سرود، بیان کرد.

^۱ «... شناسی با ساسی (Sacy) شرق شناس و با خانواده‌اش با ارنست رنان (Ernest Renan) آشنایی داشت. در همین حین، با اشاره ساسی به گفتگوهای خود با لامارتین (Lamartine) شاعر ادامه داد.» این یکی از اطلاعاتی است که ابوضیاء توفیق بیگ (Ebüzziya Tevfik Bey) در مورد شناسی در کتاب نمونه ادبیات عثمانی (Nümune-i Edebiyat-ı Osmaniyye) ص ۲۱۶ آورده است.

^۲ جامعه‌ی آسیاشناسان (Société Asiatique) جامعه‌ای فرانسوی است که به منظور تحصیل و تحقیق در مورد آسیا و بالاخص حوزه مغرب تا شرق دور، در سال ۱۸۲۲ تأسیس شد. -م.

با این حال، کاری که شناسی به عنوان هدف به آن علاقه داشت، انتشار اولین روزنامه خصوصی در ترکیه بود. وی در این روزنامه قصد داشت مردم را با زبان عامه خطاب قرار داده و آنها را با نوآوری‌ها و ایده‌های جدید غرب آشنا کند. اصرار او برای صاحب امتیازی اولین روزنامه خصوصی ترکیه به آگاه افندی که صاحب آن بود، برای انتشار چنین روزنامه‌ای در سال‌های پرتب‌وتابی که عمر خود را وقف کار روزنامه‌نگاری کرد، به خوبی قابل درک است. آگاه افندی که توسط شناسی بسیار تشویق گردید، روزنامه **ترجمان احوال** را منتشر نمود که اولین سرمقاله‌ی آن با عنوان **مقدمه** به قلم شناسی به رشته‌ی تحریر درآمد.^۱ انتشار این روزنامه نقش به سزائی در توسعه و گسترش روزنامه‌نگاری خصوصی ترکی، **ادبیات ترکی اروپایی** و همچنین **ادبیات جدید ترکی** ایفا کرد.

✱

شناسی در سال ۱۸۶۰، اولین اثر نمایشی ادبیات جدید، **ازدواج شاعر** را که پیشتر به صورت کتاب منتشر شده بود، در روزنامه ترجمان احوال به شکل سریالی منتشر نمود. وی با اشتیاقی فراوان برای این روزنامه کار می کرد. اما، ۶ ماه بعد، به دلیل نامعلومی از این روزنامه جدا شد. یک ماه - و نیم بعد از جدا شدنش، صاحب امتیازی روزنامه‌ای به نام خودش را دریافت کرد. این بار، به جهت تجربه بیشتری که کسب کرده بود، یک چاپخانه تأسیس نمود. پس از تهیه روزنامه با اهمیت دادن به زیبایی حروف چینی، چاپ و صفحه‌آرایی، در ۲۸ ژوئن ۱۸۶۲، انتشار آن با نام **تصویر**

شکل ۳ تندیس شناسی

افکار آغاز شد.

تصویر افکار در مقایسه با ترجمان احوال، وظیفه‌ای به مراتب مهم‌تر در تاریخ ادبیات تنظیمات داشت. زیرا، تصویر افکار که ویژگی‌های یک روزنامه روشنفکر و حتی ادبی را دارا بود، اگرچه اخبار منتخب نیز منتشر می‌نمود، آثاری را با مهم‌ترین امضاهاى آن دوره، مانند احمد وفیق (پاشا) و نامق کمال که روزنامه‌نگاران مطرحی بودند، منتشر می کرد. تصویر افکار،

¹ 22 I. Teşrin-1860

نقش تعیین‌کننده‌ای در زندگی روزنامه‌نگاری و تأسیس و ادی ادبیات جدید برعهده داشت. همزمان با انتشار این روزنامه، شهرت شناسی در دولت نیز روزافزون شد. جدای از شایعه‌ای مبنی بر اهدای ۵۰۰ سکه‌ی طلا از جانب شخص سلطان عبدالعزیز، صدراعظم وقت، فؤاد پاشا، طی نامه‌ای از شناسی چنین درخواست می‌کند که در جریده عسگریه مشغول شده و به تعلیم و تربیت یک هیأت نویسندگی^۱ کمک کند.^۲

لیکن (اگرچه علت دقیق آن مشخص نیست)، شناسی از یک سو جوانانی با افکار جدید را گرد هم آورده و اندیشه‌های سیاسی نوینی را به ایشان القاء کرد؛ و از سویی دیگر، بر افکار سیاسی جامعه چنان تأثیری گذاشت که می‌توان او را به عنوان رئیس **انجمن عثمانیان جدید** شناخت.^۳ از همه مهمتر اینکه شناسی برای دومین بار (طبق دستور سلطان عبدالعزیز) به دلیل حمایت از شاهزاده مراد که رقیب سلطان بود، بار دیگر از مجلس معارف عزل شد. یکی دیگر از دلایل عزل وی این بود که شناسی علی‌رغم کار کردن برای دولت، در روزنامه خود از امور دولتی انتقاد می‌نمود.^۴ او سپس با واگذار نمودن تصویر افکار به نامق کمال، بار دیگر به پاریس رفت (سال ۱۸۶۴ یا ۱۸۶۵). یکی از دلایل این عزیمت دوباره به پاریس، دوست شورشگر او، **سعید سرمدی** بود که طبق ادعای دولت، اخباری مبنی بر برخی فعالیت‌های مخفیانه او منتشر شده بود.

*

شناسی به همراه همان شاهزاده‌ای که از استانبول گریخته بود، شاهزاده فاضل مصطفی پاشا، در پاریس مستقر شد. در همین اثنا، گزارش شده است که وی هیچ رابطه‌ای با نامق کمال، ضیاء پاشا و علی سعاوی برقرار نکرده و حتی ارتباط او با نامق کمال به سردی گرایید. مشخص است که شناسی در دومین دوره اقامت خود در پاریس، وقتش را صرف گردآوری لغت‌نامه بزرگ ترکی کرده است. همزمان با سیاحت سلطان عبدالعزیز به اروپا در سال ۱۸۶۷، فؤاد پاشا نیز در فواصل زمانی کوتاهی دو مرتبه با شناسی ملاقات کرد.

شناسی چاپخانه خود را در خانه‌اش در جهانگیر تأسیس کرده بود. او در سیستم حروف-

^۱ yazı heyeti

^۲ Nümune - i Edebiyyat-ı Osmaniyye, S. 149.

^۳ نامق کمال که پشت نقاشی شناسی عباراتی مانند رئیس عثمانیان جدید، رئیس المجاهدین، قبله ارباب نزدیک نوشته بود نگاه کنید به M. Cemal Kuntay, Namık Kemal, Ist. 1944, c1., s. 378.

^۴ اسناد مربوط به دوران تحصیل شناسی در فرانسه، زبان ترکی، ۱۹۵۴.

چینی و روش چاپ بسیار با ذوق و دقیق عمل کرد. در سال‌های آخر عمرش، وقت خود را وقف لغت‌نامه ترکی کرد. همچنین، در راستای نوآوری‌هایش برخی از آثارش را برای بار دوم به چاپ رساند. اما، در این دوران، شناسی دیگر آن فرد فعال گذشته نبود. هذیان فزاینده، روحش را اشباع، خسته و ملول کرده بود. از یک طرف جدایی از همسرش و تنها ماندن با فرزندان و از طرفی دیگر خستگی ناشی از کار چاپ منجر به بیماری گردید و در ۱۲ سپتامبر ۱۸۷۱ بر اثر توموری که در سرش ظاهر شده بود، درگذشت. او در قبرستان آیاز پاشا به خاک سپرده شده است.

اندیشه و شخصیت ادبی

شناسی ویژگی پرکار بودن را که در بسیاری از شاعران و نویسندگان جهان دیده می‌شود، ندارد. در عوض، شناسی نثری بسیار ساده و واقع‌گرایانه را ادبیات ترکی آورد و نه تنها از طریق فرم، بلکه با ایده‌هایی بدیع، باعث نفوذ فضایی اروپایی به ادبیات شد. شناسی در یکی از پرتب و تاب‌ترین دوران جنبش‌های فکری به فرانسه رفته بود. به واسطه این جنبش‌ها و متفکران بزرگ قرن هجدهم، رشد فکری بسیار غنی‌ای در این کشور پدید آمده بود. با وقوع انقلاب کبیر، عصر ادبیات رمانتیک قرن نوزدهم، توده‌های مردمی را که از درون و بیرون متحول شده بودند، احاطه کرد. او در دوران طلایی سی سال اول این عصر زندگی کرد. سپس، مانند یک واکنش به رمانتیسم، گرایش گسترده به رئالیسم آغاز گردید. شناسی در پی وقوع تمامی این اتفاقات، گرایشات جامعه و هنرمندان را از نزدیک دیده بود. هر چه تأثیر نویسندگان بر زندگی اجتماعی عمیق‌تر باشد، نقش نیازهای اجتماعی در پرورش نویسندگان جدید بیشتر می‌شود. شناسی پیشرفت مدنی، فرهنگی جدی و آزادی در پاریس-جایی که در آن زمان از استانبول به آن عزیمت کرده بود- را تحسین می‌کرد. او با این تحسین بی‌حد و اندازه اروپا به ترکیه بازگشت. در تمام زندگی‌اش چنان اشتیاقی نسبت به پاریس داشت که آنرا به مثابه پایگاه خود می‌دانست. حتی در انتخاب محل زندگی‌اش نیز بک‌اوغلی^۱ را انتخاب کرد که به نظر می‌رسد نسبت به محله‌های دیگر استانبول، از همه بیشتر به پاریس شبیه است. با همه اینها، از وظیفه‌ای که در ترکیه از وی انتظار می‌رفت غافل نشد و برای ایجاد یک زندگی روشنفکرانه اروپایی در

^۱ Beyoğlu